

Boek van de maand

Ze hebben lief, maar worden vervolgd

J. Beekhuis

Taboe

Van tijd tot tijd duiken nieuwe taboes op. In christelijke kring ligt bijvoorbeeld het onderwerp ‘evangelisch’ en de bespreking daarvan zeer gevoelig. Bij plaatsing van het volgende citaat in het *Nederlands Dagblad* zou de ingezonden rubriek uitpuilen: ‘Het verschil tussen een getuigenis van een snelgroeiende kerk en een Tupperware-presentatie is nog maar heel dun. Het draait voornamelijk om het klantvriendelijk uitdelen van simpele antwoorden.’ De ingezondens zouden niet van de lucht zijn. Hoe durf je te oordelen? Een voorganger in den lande zou schrijven: Dit doet me denken aan de Farizeeën die tegen Jezus zeiden: Waar haalt U de bevoegdheid vandaan? Uiteraard dekt de schrijver zelf zich in met: Vergeef me de vergelijking. Deelnemers aan de betreffende kerken reageren met: Maar ik heb toch zelf ervaren dat... Dat is toch werk van de Geest en hoe kunt u daar kritiek op hebben?

Boek Bakker

Van dit soort Pavlovreacties trekt de theoloog Henk Bakker, die de evangelische wereld van binnenuit kent, zich weinig aan. Zijn boek *Ze hebben lief, maar worden vervolgd* is een diepgaande en boeiende analyse. De hoge gevoeligheid is al een boodschap op zich. Men geeft de voorkeur aan een in het hoofd gecreëerde mythe en wil die niet laten verstoren. Bakker noemt dit soort verschijnselen ‘imaginair’. In de eerste eeuwen doen zich in christelijke kring ketterijen voor, omdat men zich een denkbeeldige Jezus schept en daar vervolgens mee vandoor gaat. Die oude ketterijen keren terug in een nieuw jasje en doen zich voor als nieuwe vormen. De vraag is echter of het wel echt christelijk geloof is. Die vraag geldt eenieder: heeft Christus het voor het zeggen of laat je Hem buikspreken? Het antwoord daarop gaat ons allen aan en dient ook gezamenlijk te worden gezocht. Het boek bestaat uit twee spiegelende delen over toen en nu. In het eerste deel, ‘Kerkelijke strijd in de tweede eeuw’, komen de ketterijen uit de vroege geschiedenis voorbij. In het tweede deel, ‘De uitdaging voor de eenentwintigste eeuw’, wordt de spiegel aan de moderne kerk voorgehouden. De hoofdstukken 6 en 7 van het tweede deel vormen mijns inziens de kern van het boek waaromheen de beide delen cirkelen.

Oude koeien uit de sloot

De moderne lezer is niet al te geïnteresseerd in het verleden en zal wellicht moeite hebben om het begin door te komen. Maar dat is voor Bakker nou juist het punt. Ware interesse voor de historie van Gods werk en woord op aarde, in Jezus Christus en de geschiedenis van de kerk, zijn onmisbaar! Op boeiende wijze voert de schrijver ons terug naar de tweede eeuw. In het polytheïsme van de Romeinen was een eigen God niet het probleem. Maar het aanbidden van die God mocht geen excuus zijn om de sociale rust te verstoren en landsbelangen in gevaar te brengen. Het landsbelang werd gediend door vrede met alle goden. Daarom moest ieder aan Romeinse goden offeren en zeker aan de genius van de keizer. Dat offer ging de christenen te ver, al moesten ze dat bekopen met het offer van hun leven. Hetgeen dan ook veelvuldig

gebeurde. De bekentenis 'ik ben christen' (Christianus sum) was voldoende om ter dood te worden veroordeeld. De beschrijving van de executies doet de rillingen over de rug lopen. De overheden wilden christenen breken. De houding van weerloosheid en tegelijk een verheven zijn boven de overheid, die wel het lichaam, maar niet de ziel kon doden, tergde hen. Op de huidige route du soleil liggen de steden Vienne en Lyon. Daar vonden rond 177 weerzinwekkende executies plaats. Passeer ze niet gedachteloos.

Tertullianus

De meeste informatie uit die tijd komt van Tertullianus (± 160-220), uit de Carthaagse kerk van Noord-Afrika. Hij maakte deel uit van een profetische vernieuwingsbeweging. De profetie werd gezien als een noodzakelijke hervorming en het vrijwillig martelaarschap als van God gegeven. Voor hervorming van de kerk zijn de bereidheid om te dienen én te lijden, en de confrontatie aan te gaan met de machten van de wereld noodzakelijk. Zo verbood hij dienst te doen in het Romeinse leger en ijverde hij tegen wereldsgezindheid. Zedeloze kleding, geverfd haar (een sluier is regel!) en opsmuk waren uit den boze. Naast bron van beschrijving, ziet Bakker in Tertullianus ook een richtinggevende figuur. Hij hield vast aan de Schrift. Hij verliet waarschijnlijk nooit de grote kerk, maar ijverde wel voor hervorming. Hij waardeerde het martelarendom, maar erkende de meningsverschillen daaromtrent (bewust opzoeken of niet) en zag dat het slechts voor enkelen was weggelegd. Bisschop Ignatius van Antiochië zocht het martelaarschap op en kende een sterk doodsverlangen. Als Ignatius zegt dat Jezus in hem verder leed, ligt dat volgens Bakker niet ver van Kolossenzen 1:24 af. Daar is echter wel het verschil aan te wijzen dat Paulus het van God kreeg ingegeven, en het voor Ignatius eigen interpretatie en toepassing was.

Montanus

In het Middellandse Zeegebied ontstond de vernieuwingsbeweging van het montanisme. Montanus beriep zich op zijn geestvervoering en bekering rond 156. Hij zag zichzelf als instrument om een nieuwe Geestesuitstorting in de kerk te bewerken. Niet veel later zag hij zichzelf als vleesgeworden Heilige Geest. In de radicale profetische gemeenschap die hij om zich heen vormde, werd het huwelijk afgeschaft, vastentijden ingevoerd en kregen de dorpen Pepuza en Thymium in Frygië de naam Jeruzalem. Ik zie er een tweede-eeuwse manifestatie in van het aardse paradijsverlangen, zoals dat in de zestiende eeuw terugkwam en ook nu weer te bespeuren valt. We richten hier (*alvast*) het volmaakte koninkrijk van God op. Omdat het zo moeilijk is te leven met de gebrokenheid, en die spanningsboog tussen verscheurde werkelijkheid (*nu*) en het hoge ideaal van Gods komende koninkrijk (*nog niet*) het zo meent 'op te lossen'. Nieuw montanisme is te merken aan de huidige populariteit van profetieën in evangelische kringen. Náást de Schrift werden nieuwe geïnspireerde boeken betiteld. Ambt, liturgie en orde moesten voor de vrije geestelijke expressie wijken. Helaas antwoordde de katholieke kerk met een verdergaande verambtelijking en het neerleggen van steeds meer bevoegdheden bij de bisschoppen.

Tertullianus nam een gematigde positie in. Profetie was voor hem momentane ethische toepassing van de Schrift. Dus eerder toegepaste waarheid dan voorspellingen en extatisch spreken. Bakker schaarde zich ook hierin achter Tertullianus. Ook wij moeten onderscheiden 'tussen het onnodig excessieve, dat meestal een verpakking van religieuze fantasie is, en het nodige nieuwe dat ware profetie brengt'. Ook Tertullianus beriep zich op mystieke openbaringen en begaf zich daarmee op glad ijs. 'Als persoonlijke en moeilijk te controleren openbaringen gezaghebbend zijn, kan er gemakkelijk een mystiek-van-het-eigen-gelijk

ontstaan.’ Toch kun je daarmee niet zeggen dat alle profetie op suggestie is gebaseerd. De kerk was en is immers vindplaats van heil. Kerkelijke verandering was ook noodzakelijk en dat kan niet zonder risico. Punt in geding is het gezag van de heilige Schrift en de noodzaak van toetsing. Is de profetische Jezus verbonden met de historische Jezus? ‘De vraag is of hijzelf (Tertullianus) doorzag dat de stap van het nieuwe profetische elan naar een imaginaire Jezus niet groot was.’

Hoe je ook over hedendaagse profetie denkt, hier kun je als gereformeerd christen beter mee uit de voeten. Ook wij kopen niets voor prietpraatprofetieën. Het primaat van het Woord zet alles op z’n plek en dat alleen kan onderling overtuigen. Ik deel de inschatting ‘strooien met goddelijke *inside information* is een retorisch kunstje en is een verdachte vorm van zelflegitimatie’. Het beeld van Jezus uit de Schrift is ook hier bepalend. ‘De opgestane Heer doet met zijn kerk geen andere dingen dan Hijzelf op aarde heeft gedaan.’ Het veel gepredikte health and wealth-evangelie is onbijbels. ‘Jezus op aarde was niet rijk en genas niet iedereen.’ Dat Jezus Heer is, zeggen velen, maar over welke Jezus hebben zij het dan?

Marcion

Een ander dwaallicht was Marcion, die een eigen kerk en godsdienst stichtte. Waarschijnlijk was hij geen groot theoloog, maar wel een uitstekend inspirator en organisator. Een tweede-eeuwse manager dus. Marcion leerde dat de Vader van Jezus Christus niet de God van het Oude Testament kon zijn. Die was immers in zijn ogen te wrede. Wet en evangelie zijn twee tegengestelde zaken en dat impliceert twee verschillende auteurs en godheden. In deze groepering was het Oude Testament een soort wormvormig aanhangsel dat uiteindelijk operatief werd verwijderd.

Doorredenerend concludeerde Marcion dat de Schepper van deze aarde niet algoed en almachtig kon zijn, anders had Hij wel een andere wereld gecreëerd. Marcion sloot zijn oog voor een werkelijkheid waarin God het kwaad toelaat en stuurt, en waarbij ónze schuld ons voor ogen staat. Hij had alleen oog voor het ‘reeds’ van het geloof, de realisering van de verlossing. En niet voor het ‘nog niet’ van het geloof, het paal en perk dat in deze bedeling aan de verlossing is gesteld. Langzaam maar zeker scheurde hij steeds meer uit zijn eigen bijbeltje weg. Zoals vaker bij het antinomianisme (tegen de wet) kwam men zelf in rigide wetticisme terecht. ‘Vandaag is dat niet anders. Kerken of gemeenschappen die de Mozaïsche wet uit het christelijke leven wegknippen, komen vroeg of laat met eigen strenge huisregels.’

De hedendaagse neiging om het Oude Testament slechts typologisch te duiden en de Mozaïsche wet als afgedaan te beschouwen, staat niet ver van Marcion af. Mensen met een wettische achtergrond of zij die door gevoelens van falen of schuld worden achtervolgd, zijn gevoelig voor nieuw-marcionitische taal. Het verklaart de paradox dat veel mensen (vaak vrouwen, zo is mijn ervaring) die problemen in opvoeding, werkkring, school of gemeente ondervonden en zelf zeker geen vrolijke uitstraling hebben, de aantrekkingskracht van evangelische groepen ondergaan. Op zoek naar een imaginaire vrijheid. Daarnaast fungeert het als objectoverdracht om een groep de schuld te geven van persoonlijke problemen en dat als oplossing te willen ervaren.

Gnostiek

Een leer die de scheiding tussen schepping/natuur en geest op een mystieke en speculatieve manier uitwerkte, was de gnostiek. De hoofdgedachte daarvan was en is: in elk mens ligt een oerherinnering en zijn goddelijke oorsprong die men door inzicht op het spoor moet komen.

Het was naar binnen gericht: de inzichthebbende geest heeft de waarheid in pacht. Een boek of de Schrift en historische gebeurtenissen zijn van nul en generlei waarde. Aansprekend voor gnostische christenen was de leer dat een mens gevangen zat in een schuld die de zijne niet was. Mijns inziens heeft de huidige mode van het té overvloedig spreken over demonen (vgl. de boeken van Frank Peretti) hiermee te maken. Het kwaad is buiten de mens gelegen. Ook het elitaire ‘ik snap het / ben in de geest’ sprak en spreekt aan.

Rondpompen van heiligen

Het zesde hoofdstuk over ‘Identiteiten vandaag’ staat centraal in dit boek. Identiteiten zijn herkenbare patronen van zelfidentificatie (voorgaande herinnering of zelfbewustzijn) of sociaal menselijk handelen (gezinsleven, lidmaatschap partijen) waarbij geloofsovertuigingen horen. Identiteiten zorgen voor stabiliteit en geven continuïteit aan de samenleving. We leven in een tijd waarin identiteiten verdwijnen zonder dat er nieuwe voor in de plaats komen. Omdat oriëntatiepunten daarmee verdwijnen, switcht de homo zappens van de ene identiteit naar de andere. Identity shopping genoemd. In de laatste decennia is een verbazingwekkende toename van kerkelijke overgangen te bespeuren. In de literatuur ‘circulation of the saints’ genoemd, of gewoon Nederlands: rondpompen van heiligen. Een bedroevend en beschamend verschijnsel. Het kenmerkende kortstondige engagement sluit ware hechting uit. In gesprekken kunnen ze nauwelijks duidelijk maken waarnaar ze zoeken en waarheen ze op weg zijn. Of dingen als: blijdschap en niet te moeilijk. Op zoek naar het eigen beeld van Jezus en zijn Woord. Als het maar goed voelt, is hoogste leidraad geworden. De kerk als hangplek voor relishoppers. Zoek wat je wilt; weeg af en betaal bij de kassa. Met andere woorden: het behoren tot de kerk is niet meer met een identiteit of geloofsinhoud verbonden. ‘Velen geven zich daarom zonder zichzelf te geven. Ze geloven met de rem erop en hebben de kerkelijke deurknop permanent in de hand.’

Deze waarneming loopt gelijk op met mijn ervaring met kerkleden die met verbazingwekkend gemak de gereformeerde belijdenis eraan geven. Bij een overgang beweerde een stel dat verbond en kinderdoop voor hen onopgeefbaar waren. Ik stelde daartegenover dat de groep waar ze naartoe gingen dermate dwingend werkte dat ik ze over een jaar nog wel eens wilde horen. Nog geen twee maanden later hebben ze zich laten overdopen! Identiteit wordt ingeruild voor een goed gevoel.

The mirror cracked

Bakker houdt Nederlandse christenen een spiegel voor met de boodschap: jullie zijn overwegend geconcentreerd op eigen, hoogst individuele zingevingprocessen. ‘God moet zondags in mijn behoeften voorzien: daar kom ik vroeg mijn bed voor uit en daar is Hij God voor.’ In Nederland was men al eeuwenlang op het persoonlijke heil en de persoonlijke beleving gericht. Die traditie van de kerk is vooral in evangelische kringen opgepakt en gecommmercialiseerd. Vorm en inhoud zijn zozeer uiteen gaan lopen, dat de vormen inhoudsloos zijn geworden. Want wáár is het op gebaseerd dan op het westerse en moderne dénkbeeld? Geloven kán niet zonder gevoel van ontroering en verwondering, maar dat is wat anders dan: God is er voor mijn geluk, of in elk geval voor de afwezigheid van pijn. Persoonlijke beleving wordt als handelswaar aangeboden. De McDonaldisering van de kerk met een preek als happy meal. Korte, persoonlijke, flitsende boodschappen, waar je niet veel over hoeft na te denken, die meer appelleren aan sentimenten dan aan argumenten. Velen hebben een antenne die afspeurt of deze kerk het gezochte persoonlijke geluk wel te bieden heeft.

Bakker legt de vinger bij de zere plek en dat is pijnlijk. Uiteraard dient iedere geloofsgemeenschap zich deze spiegel voortdurend voor te houden. Wie is Christus voor mij en wát zegt zijn Woord ons? En waar is het een menselijk cultuurtje dat we ons laten opdringen? Wat Bakker aantoont, gaat verder dan het blootleggen van een cultuur. Het is verbonden met het geloof in Christus zoals Hij Zich heeft geopenbaard. Het is verbonden met de geschiedenis van Gods kerk die van alle kanten werd en wordt aangevallen, maar niet zal worden overweldigd door satan. Een kerk die bouwt op de belijdenis, de inhoud, van wat zij gelooft: de historische Jezus, en niet het beeld dat mensen van Hem creëren. De inhoud van het geloof zelf is in geding. In dat opzicht is dit boek een eigentijdse profetie. 'Als christenen voortdurend hun religieuze gevoel achterna lopen, staat dat volgens mij gelijk aan afvallen van God. Men wijst Hem in Zijn zelfopenbaring immers af en timmert naar eigen gevoelen een andere God - dat wil zeggen: een totem - in elkaar (Rom. 1, 23).' 'Een gemiddelde evangelische kerkganger is helaas meer met de persoonlijke geloofsbeleving en de toekomst bezig dan met het opbouwen van historisch besef.' 'Diepgravende Bijbelstudie is uitzonderlijk. Daarom geeft hij zich simpelweg over aan een a-historisch belijden.'

Uit de sloot weer op vaste wal

Je raakt tijdens het lezen niet echt optimistisch gestemd. De analyse is overtuigend, maar naarmate die dat meer is, neemt de vraag naar een treffende aanpak toe. Of is alleen die term al te veel op de managementtour? Bakker ziet Tertullianus als bewaker in zijn tijd van de bijbelse richtlijn en een richtingwijzer voor nu. Tertullianus wilde een zekere afzijdigheid, maar veroordeelde de gettovorming van het sektarisme. Hij hield aan de historische binding van de kerk met Jezus en de schepping vast. Dáár liggen nu de kansen tot genezing van de onthechte, identiteitsarme en gedesorienteerde westerse christen die herstel zoekt. Een moderne richtingwijzer is Bonhoeffer: 'God laat Zich uit de wereld terugdringen tot op het kruis.' Waar we het niet verwachten, in het lijden, ontmoeten we God. Hele volksstammen lopen hun eigen denkbeelden achterna met een imaginaire Jezus voor ogen. 'Ik geloof dat op den duur de wal het schip zal gaan keren.' Er zijn tendensen die al in die richting wijzen: we worden moe van hypes en mogelijkheden; van wat we nu weer moeten; van de golf aan uitgestorte emoties; van het welvaartsevangelie en schandalen; van een geneesheer hier en daar.

De nieuwtijdschristen mag hopen dat iemand hem ooit vertelt dat God geen geluksautomaat is. 'Identiteit, weten wie je bent, voorkomt geestelijk zwalken en shoppen.' Kennis van de Schrift en de geschiedenis is broodnodig! Je hebt een ander mens nodig om vat op jezelf te krijgen. 'Ik bestempel het als een pertinente leugen dat christelijke identiteit in de ontkenning van het bijbelse en kerkelijke verleden, en uitsluitend in de persoonlijke omgang met Jezus te vinden zou zijn. Marcion, Montanus en diverse gnostici predikten radicale historische onthechting. Zij verleenden zichzelf identiteit door gemeenschap te beoefenen met een Jezus die nooit bestaan heeft, die onhistorisch was.' Hoopgevend is ook de opkomst van de groep 'younger evangelicals' die niets op hebben met grootschalig christelijk entertainment, niet individualistisch zijn en zoeken naar authentieke christelijke gemeenschap.

Het evangelie leidt in de eerste plaats tot bekering en verootmoediging. Wie zich tegenover de heilige God zet, kan niet anders dan zichzelf relativeren. Daarmee hebben Nederlandse

christenen veel moeite! Maar pas als dat gebeurt, en het ego wordt geofferd aan Jezus Christus, leren ze ín Christus zichzelf kennen.

Bekering is niet een keuze om in Jezus te geloven, maar gaat gepaard met een verwond ego. Zó getroffen door God, dat je er kapot van bent. De droefheid naar Gods wil van 2 Korintiërs 7:10. Deze taal kan een gereformeerd christen alleen maar be-amen en geeft een weldadige herkenning. Berouw maakt een christen ingetogen, zachtaardig en geduldig. Een mens vol mededogen. Juist die eigenschappen ontbraken bij de meeste broeders en zusters die het contact met de gemeente verbraken, zo is mijn ervaring.

Dit boek maakt veel los. Daarom heb ik er de tijd en ruimte voor genomen. Het heeft mij gemotiveerd om in gemeentewerk en catechese het belang van de oude kerkgeschiedenis in combinatie met de eigen tijd weer voor het voetlicht te halen. Hoezo droge stof? Misschien alleen voor mensen die van struisvogelpolitiek houden.

N.a.v.: Henk Bakker,

Ze hebben lief, maar worden vervolgd. Radicaal christendom in de tweede eeuw en nu,
Boekencentrum, Zoetermeer, 2007 (3^e druk). ISBN 978 90 2391 806 6, 266 pag. Prijs €18,90.